

EL MUR DE PLANCK

Per Eduard Sanahuja Yll
En ocasió de la presentació del llibre a la Llibreria Laie
15 de maig de 2013

Josep Anton Sodevila i jo hem coincidit en molts actes de poesia i, fins i tot algun cop hem recitat plegats. Recordo ara una lectura que vam fer dins el cicle Poesia a la Platja, a “El último Chiringuito”, al barri d’Ocata del Masnou, organitzat per la poeta Anna Rossell i on, també, hi va intervenir l’altre presentador d’avui, Carles Duarte. Tant el coneixement que tinc de la seva persona com de la seva obra és prou superficial. Val a dir, però, que en aquesta escassa relació ha surat sempre una notable complicitat, una mena de sintonia mútua, fonamentada, entre altres coses, en un sentit de l’humor, que de vegades ratlla el *non sense*, que compartim. Per raons que ara no toca explicar, hem fet d’aquest “apropament distant” un dels senyals d’identitat de la nostra relació, que hem volgut mantenir intacte perquè era la condició necessària perquè jo pogués presentar-li el proper llibre que publicués. Així m’ho va anunciar fa uns mesos i per això sóc ara aquí, en aquest acte, al costat de Carles Duarte, l’altre presentador, que acaba de demostrar que ell sí que sap qui és i què escriu en Josep Anton.

Presentar un llibre d’un escriptor a qui es coneix poc és arriscat per al presentador: li falten moltes claus que el podrien ajudar a articular un discurs convincent i argumentat. Com que jo no disposo d’aquestes claus, d’aquest recurs, l’únic que puc fer és lliurar-vos la meua lectura de *El mur de Planck*, una lectura gairebé virginal, sense prejudicis, sense idees preconcebudes. Partint del principi que tota lectura és un sistema d’aportacions que el lector, a partir de la seva experiència literària i vital prèvia, efectua sobre el text que està interpretant, us oferiré allò que aquest llibre m’ha desvetllat. Potser serà una lectura esbiaixada, potser erraré, i hi ha moltes probabilitats que això passi, perquè el “Mur de Planck” no és un llibre senzill. Però, com deia la meua mare, “qui no arrisca, no pisca”, de manera que em capbusso a la piscina demanant perdó a tothom, i en especial al Josep Anton, per si els meus esquitxos provoquen un mullader delirant.

Faré, d’entrada, una declaració de principis: la lectura de *El mur de Planck* em sembla molt recomanable. Us insto a fer-la, perquè és un llibre fètil, ple de matisos altament suggeridors i que, sovint, ens regala uns versos de gran bellesa. Aquesta obra em sembla una digníssima guanyadora d’un premi de prestigi com és el Vicent Andrés Estellés. Ho dic convençut. Jo no sóc de tirar floretes fàcilment. De vegades, he hagut de presentar llibres per compromís, i he patit perquè no es notés que l’obra en qüestió no sintonitzava gaire amb els meus gustos literaris (que és una manera fina de dir que

no m'agradava gaire). Aquesta vegada, us ho asseguro, tinc la consciència ben tranquil·la.

Entrem, doncs, en matèria, començant pel títol, *El mur de Planck*, que ens du al terreny de la física, particularment de la física quàntica. Diuen que la nostra comprensió de l'univers és paradoxal. Encara més paradoxal és que un home de lletres com jo es posi ara a dissertar sobre física quàntica, però em sembla inevitable, perquè si l'autor ha triat aquest títol ha de ser per alguna raó important, de forma que una lectura que no el tingui en compte ha de ser necessàriament superficial. Com a justificació d'aquest intent agosarat d'entomar amb la física teòrica, us he de confessar que, tot i que no en tinc ni idea del tema, sempre he estat sensible al discurs de l'astrofísica, gràcies a un amic d'escola i de la vida, l'Eduard Salvador Solé, actual catedràtic d'Astrofísica de la Universitat de Barcelona. En Salvador és un teòric extremadament didàctic, tant que, quan et parla de l'origen de l'univers, del Big Bang, dels cúmuls de galàxies, de la matèria fosca, dels forats negres o del que sigui, acabes tenint la il·lusió que ho has entès tot, malgrat que al cap d'una estona tornis a comprovar que el misteri continua prou vigent. L'important per a aquest cas és que estic una mica avesat a la bellesa del discurs de la física cosmològica, un discurs que, una altra paradoxa, es troba a tocar del de la poesia metafísica.

En la física actual conviuen dos marcs teòrics que poden descriure matemàticament l'univers. Un és el de la Teoria de la Relativitat, que estén i unifica totes les teories físiques clàssiques, especialment la mecànica i l'electromagnetisme, i que dóna raó de tot el que funciona a nivell macrocòsmic. La Relativitat aconsegueix expandir al límit màxim un concepte fonamental de la física clàssica: el determinisme. Així, en un univers en contínua expansió, on res no s'està quiet, on l'espai i el temps són relatius al punt de vista de l'observador, no hi ha cap altra referència única que allò que es mou i es comporta igual per a tots: la velocitat de la llum en el buit. Ara bé, aquesta teoria tan magnífica és insuficient a nivell microcòsmic, en la física de les partícules.

En aquest punt cal recórrer a la Teoria Quàntica, fundada pel físic alemany Max Karl Ernest Ludwig Planck (1858-1947), guardonat amb el Premi Nobel de Física el 1918. En veure els diferents valors de les principals constants de l'Univers (la velocitat de la llum, la càrrega de l'electró i una tercera constant que el mateix Planck va definir), decideix unificar-les totes en un valor 1, el que a la pràctica equival a eliminar-les de les fórmules. Així les coses, el que apareix és el Principi d'Incertesa, absolutament oposat al determinisme de la física macroscòpica, però fonamental per explicar el microcosmos. Les dues teories són certes, però d'alguna manera oposades entre si. Posem-ne un exemple. En la física macroscòpica, si llancem un préssec a l'univers (i es donen determinades condicions que ara no detallarem), el préssec es dirigirà cap a un cos que l'atregui (és bonic això!), acumularà energia cinètica durant el

trajecte i l'alliberarà en topar amb un altre cos (això també és bonic!). En canvi, en el món microcòsmic, si alliberem un electró, només tenim regles aleatòries: l'electró podrà, o no, interactuar amb un àtom proper; podrà, o no, obtenir o perdre energia si ho fa; i podrà, o no, absorbir o alliberar energia de l'àtom si hi interactua. No sabem exactament què determina aquests fenòmens, només hi ha marges de probabilitat. I aquí entra en joc el mur de Planck, que és el límit inferior, tant en l'espai com en el temps, perquè alguna cosa pugui esdevenir. Planck en va establir els valors. D'una banda del mur, del límit, tenim allò que pot ser; de l'altra, l'ignot, l'impensable. En aquest sentit el mur de Planck es comporta com la metàfora clàssica de la mort: un espai que si volem experimentar ens obliga a abandonar l'única evidència que tenim, diguem-li univers o diguem-li vida.

A banda de la física, paga la pena de parlar d'altres referents literaris que s'articulen al voltant del mur, que són moltíssims. Jo en trio dos: el poemari *El caminant i el mur*, d'Espriu, i el poema "Murs", de Kavafis. En *El caminant i el mur*, com en el llibre de Soldevila, tenim un cop més una metàfora del viatge, que a mi m'agrada dir que és la més antiga de la literatura. En paraules de Rosa Delor, en el llibre d'Espriu, "vinculat a la metafísica bíblica de l'Èxode, el caminant és el subjecte d'un viatge en sentit espiritual que emprèn el «poeta, hoste inexpert de la vida, sempre en exili al llarg del temps difunt» com diu Espriu en un dels seus pròlegs. Un viatge que haurà de topar amb un *mur* que és barrera i terme del camí on acaba el curs de l'existència humana, límit de la vida darrere el qual s'amaga el misteri de la mort. Símbol polivalent, en el sentit material de construcció, el mur resta com a testimoni de la pèrdua d'un món concret i lliure que el poeta mira de salvar amb el seus versos, anàleg en sentit metafísic al mur del temple caigut de Jerusalem. Però en tant que aquesta construcció és la vida moral del mateix poeta, s'alça com a símbol d'incomunicabilitat". Per a mi, en el llibre d'Espriu viatger i mur acaben identificant-se, perquè el mur es basteix a l'interior del mateix viatger:

Però no vols endevinar mai als meus ulls
qui sóc jo, com sóc jo, i ara m'omple
de buida, densa, sorollosa
argila de paraules,
fins a fer-ne un insalvable mur,
aquest curt pas
que ja del tot em separa
de tu.

(*El caminant i el mur*, fragment final de "Amb música ho escoltaries potser millor")

En el poema de Kavafis, el mur és una construcció exterior que algú ha anat alçant sigil·losament, sense que el subjecte se n'adoni:

Sense cap mirament, sense dolor, sense respecte,
m'han bastit a l'entorn grans i altes muralles.

I m'estic ara aquí i em desespero.
No penso en res més: aquesta sort em devora el pensament,

Perquè tenia tantes coses per fer, allà a fora.
Ah, quan construïen els murs, com no vaig fer-hi atenció!

Però mai no vaig sentir la remor o la veu dels qui els bastien;
sense jo adonar-me'n em van tancar lluny del món.

(Traducció d'Alexis Eudald Solà. Curial, 1975)

El mur de Soldevila, ni te'l construeixes, ni te'l construeixen. És axiomàtic.

Vist el marc conceptual en què segons el meu parer s'insereix el llibre, podem ara parlar de la seva estructura, que tampoc no és aliena a la concepció que actualment tenim de l'univers. El llibre està dividit en tres parts. La primera, titulada *Fi de trajecte*, està constituïda per una mena de poema pròleg sense numerar i quinze poemes numerats; la segona, *Estació de sortida*, per catorze; la tercera, *In itinere*, per tres. Són trenta tres poemes en total, un número no gens casual, l'edat de Crist, un final de vida (aprofito per dir que els meus tres primers llibres publicats tenien, cada un, trenta tres poemes). Aquesta distribució també em sembla coherent amb la visió actual de l'univers. En la vida ordinària, quan fem un viatge, el principi és allò més immediat, i el final sempre es troba més enllà, "més lluny". L'univers funciona a l'inrevés; el principi, el Big Bang inicial, que encara és visible en allò que s'anomena "radiació de fons", és al final, en la màxima llunyania; el més proper, "el que veiem" més fàcilment, és el darrer estadi de l'univers. Crec que per això el llibre s'enceta amb *Fi de trajecte*, presentada a la percepció del lector abans que *Estació de sortida*; *In itinere*, part molt més breu, són tres poemes que acoten l'estat del viatger en trànsit.

En la primera part, ja des del primer poema, ens trobem amb una altra de les paradoxes que estic glossant avui: els conceptes més abstractes, espai, temps, alfa i omega, mur, acaben concretant-se en un context immediat, gairebé casolà: Dius/ que en el principi era el silenci. I jo, que en el principi, / a aquesta banda del mur, / les hores somien que el temps recula / i s'asseu a esperar-te. (...). En els ulls abismats cap a l'inici / les carreteres són selves domades, / esquers que guien al Paradís. / Vaig passar-hi una vegada, / camí de Barcelona."

Aquests contrastos poden mostrar una ironia residual de Soldevila, però en general la ironia és poc present en aquest llibre, potser on més despunta és en el poema 16, el primer de la segona part. El que hi domina és el to tràgic, perquè el personatge, un exiliat del paradís del primer enlluernament, ha emprès un viatge sense retorn, on el més fàcil és errar el rumb, perquè tot és indeterminat, perquè es mou en

la tragèdia del no saber, sotmès a unes forces que el superen: tot és incert llevat del no-retorn: “Els arbres diuen que sí / a preguntes que mai no els faran. És el vent (...) / També jo que dit que sí / en el brogit de la tempesta, / i no sabia / quina era la pregunta.” I també, en el poema 6: “Sé (...) Que em mouré cap a l’espurna / ignorant si és d’estel o de llumí”.

Els poemes 2 i 3 són també cabdals per entendre les forces que mouen les accions i la corresponent indeterminació:

2

Tot destí ve del desig
i acaba en el mur.
Com capvespre i matinada,
el dia de l’amor és el de la ira
i el dia de la ira el de l’amor,
equivalents,
en seqüències d’oblit i de memòria,
o de memòria i oblit.
Inconstants.

I en el 3: “Tot allò que és intents / té idèntica substància / i porta el mateix cognom: / Passió”.

Una altra de les característiques de molts dels poemes és el to dialògic. Sovint el personatge s’adreça a un tu, un tu que ens ha traït (traïció i engany són trets distintius de la fi del trajecte), perquè ens ha abandonat, perquè s’ha difuminat: “I quan escric el teu nom / i traço cada lletra / no hi ha altra cosa / que una dansa en el paper”. Ara bé, aquest ésser fràgil, però únic (quina declaració solipsista en el poema 14!: “Sóc una arruga del temps, / el caprici d’un àtom/ (...) Però sense mi no hi ha Univers), que ha hagut de lluitar en un viatge entès com una guerra (també la guerra pot ser una metàfora de l’amor, de la passió, del desordre, de la màxima entropia, com ja ens ho va ensenyar l’Arcipreste de Hita en una de les seves *cantigas de serrana*: “Hadeduro / comamos deste pan duro / després faremos la lucha”), ja no pateix:

8

Aquí la ferida no supura,
la veritat és bella
i l’odi dorm a la cambra fosca
amb els monstres infantils.

Però la distància no té mida.

La segona part, *Estació de sortida*, està més centrada en la gènesi del personatge, desorientat, poc dotat per al viatge, condemnat per a una autoritat èbria “A sentir i no saber. / A saber i no sentir”, un personatge que ha d’observar, espiar i desemascarar el món i a si mateix (“En el tendal dels ulls, / roba íntima / a la mirada

del món”), que no té fe (“...a vegades l’agredolça pell / de la memòria s’agita. / Com quan sento el meu nom / i em giro sense fe”), que habita les dents del temps i la traïció (“Cada impostura és una pedra / a la sabata, / cada traïció, una teranyina / (...) No podràs viure sempre / a casa de l’enemic.”), que està amarat per la pluja dels instants, que juga, com si fos un manyoc de claus, amb una petita mort que du a la butxaca, i que en el poema 28 declara:

Es diria que vam errar el nostre alè,
que vaig posar proa cap al cel equivocat,
que busco en el fred la llum que no és.
Veig, però, com et vincles en el mur
i és aquesta existència en el meu temps
la vida que et dono, si tu no en tens.

La darrera part, *In itinere*, en el camí, només està formada per tres poemes, cada un dels quals s’articula al voltant d’allò que el viatger posseeix per fer més suportable el viatge, allò que el nodreix o consola: la encara pervivent facultat de sentir i pensar, la possibilitat de compartir amb els altres (Brut de passat, / m’agrada / que altres, xops com jo / s’asseguin a prop meu.”) i l’escriptura (“naufregaria dins meu / si no fos per les lletres / que amb mi hi sobreneden.”).

El mur de Planck és un llibre rodó, tancat, on no hi sobra ni hi falta res. És un intent reeixit d’inserir un jo, una vida, un trajecte, una línia, en el marc vastíssim de la cosmologia. És una cosmogonia personal. Un ordre dins el caos.

Ha arribat el moment d’una altra confessió: us he de confessar, ja no em fa vergonya, que massa sovint m’avorreixo amb la poesia, que n’estic tip de *palles mentals* d’encefalograma pla, no perquè siguin *palles mentals*, que això *per se* no té res de reprovable, sinó per la manca d’imatges memorables, de versos que se’t fiquin al cap i convisquin amb tu per sempre més. Aquesta és la prova del nou d’un poema, que tingui una força verbal que et sacsegi la intel·ligència emocional. Doncs bé, aquesta dimensió estètica també és present en *El mur de Planck*. Us n’envio una mostra, que servirà per acabar i per fer-vos venir ganes de participar en el festí de la lectura completa:

Les engrunes del banquet
no són la festa.